

Millum heimastýri og fullveldi

Fjórði kapitull í Hvítubók viðgerð nógvar móguleikar fyri víðkaðum føroyskum sjálvstýri, og fevna hesir móguleikar heilt frá heimastýri og ímóti fullveldi

Við skipanini »fræls-um felagsskapi« fær Landsstýrið sambært Hvítubók fullan avgerðarrætt á flest øllum økjum

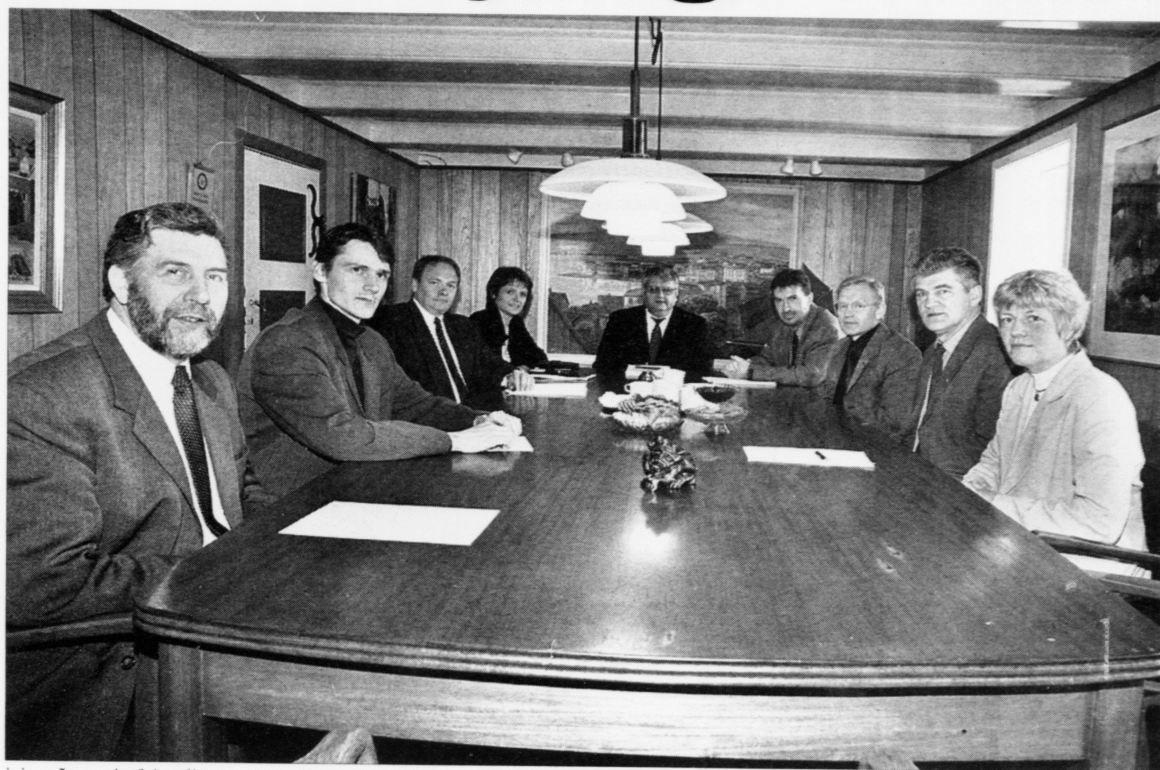
JOHN JOHANNESSEN

»Millum heimastýri og fullveldi« er heitið á fjórða kapitlinum í Hvítubók. Hetta er tann fyrsti kapitlinur í bókini, ið veruliga tekur stjórnarrættarligu stöðu Føroya til viðgerðar. Undanfarna kapitlarnir eru nevniliga meira frágreiðandi enn viðgerandi. Tann fyrsti greiðir frá hugtakinum fullveldi, tann næsti frá stjórnarrættarligu Føroya og tann triði greiðir frá sáttmálanum Danmarkar og Íslands ímillum frá 1918 til 1944.

Dømi og móguleikar

Fjórði kapitull er, eins og áður nevnt, tann fyrsti viðgerandi parturin av Hvítubók, og er hesin í tveimum partum. Fyrst verður við dønum útan úr heimi víst á, hvussu viðurskipti millum ríkisstjórnir og ríkisluta-stjórnir kunnu vera skipað. Síðani verður umrøtt, hvørjir móguleikar eru fyri eini skipan fyri Føroyar, sum gevur meira sjálvráði enn núverandi heimastýrisskipan, úttan at Føroyar verða fullveldisríki.

Í fyrsta partinum, har dømi útan úr heimi verða víst, ger Hvítubók beinan vegin vart við, at tað er sera torført seta ymiskar skipanir við avmarkaðum sjálvstýri í bás, ella at seta tær upp ímóti hvørji aðrari og siga við vissu, hvørt ein er viðtøkari enn onnur. Men roynt verður tó at lýsa hvørjar heimildir ymisk umveldi við viðtøkum sjálvstýri hava á ávísnum økjum. Og hesi øki, ið greitt verður frá eru lóg-gávuvald og úttanandi vald, dómsvald, ríkisborgararættur, búskaparviðurskipti, uttanríkisvald og lögfesting av ríkisrættarligu stöðuni. Eis-

ini verður greitt frá serligu skipanini »frælsur felagsskapur«. Hetta er ein skipan, ið tillutur ríkislutum stórra vald á ávísnum mál-økjum, enn tá talan er um vanligt heimastýri, eins og vit kenna tað.

Uttanríkisvald

Sambært Hvítubók er eyðkent fyri flest allar ríkislutir kring heimin, ið hava heimastýrisskipan, at dómsvald og uttanríkisvald liggja hjá ríkisstjórnini, meðan heimastýrissjórnin (ríkisluta-stjórnin) hevur fullt vald á flest øllum øðrum økjum. Eisini finnst skipanir, har heimastýrissjórnin partvís hevur heimildir á uttanríkis-politiska økinum. Hetta er serstakliga galdandi undir skipanini »frælsur felagsskapur«. Tó finnst undan-tøk, har ríkisluta-stjórnin ikki hevur fullar heimildir í uttanríkisvaldi. Vanliga kemur hetta fyri, tá avgerðirnar beinleiðis hava ávirk-an á ríkisstjórnina. Haraftur-at er vanligt, at ríkisstjórnin tekur sær av øllum hernað-armálum.

Hvítubók vísir á, at tað, ið eyðkennir eitt fullveldis-riki í sambandi við uttan-riksmál er í fyrsta lagi rætt-urin at gerast partur í mill-umríkissáttmálum og í øð-ur lagi rætturin at gerast limur í millumríkisskapum. Hinevegin hava rík-istjórnirnar sjáldan heimild til at gera bindandi millum-riksáttmál, ið hvussu so er ikki úttan samtykki frá ríkisstjórnini.

Hóast hetta, verður víst á einstøk undantøk. Víst verður á Belgia, sum í veru-leikanum er bytt upp í

tríggjar landspartar, ið hava hvørt sitt serstaka móðurmál og somuleiðis hvørt sitt landspartaráð. Hesi trý ráð-ini hava fingið serligan myndugleika at fara upp í millumtjóðasáttmálur um mentan og útbúgving. Eisini verður víst á, at Hong Kong somuleiðis er eitt undantak. Undir navninum Hong Kong, China kann ríkisluturin nevniliga gera sáttmálur við onnur lond um búskaparlig viðurskipti, handil, fígging, flutning, samskipti, ferðafólkaávinna og ítrótt. Ríkisluturin kann eisini hava viðskiftastovur í øðrum londum. Ríkis-stjórnin skal verða frábøð-að um slíkar umboðsstovur, men samtyki hennara krevst ikki til at lata tær upp. Loyvi krevst harafturimóti frá kin-versku stjórnini, um útlend-skar sendistovur skulu latast upp í Hong Kong.

Millumríkissamstarv og fullveldi

Í Hvítubók verður víst á, at tá ið ræður um at taka lut í millumríkissamstarvi, er limaskapur í flestum mill-umtjóða felagsskapum til-skilaður fullveldisríkjum. Sostatt kunnu, eins og áður nevnt, einans fullveldisríki gerast limir í ymiskum mill-umríkisskapum. Hetta er sambært Hvítubók sjálvsagt eisini galdandi tá talan er um limaskap í ST, Europaráðnum, ES, Felags-skapinum fyri trygd og samstarvi í Europa (OSCE), verju felagsskapinum NATO og heimshandilsfel-agsskapinum WTO.

Hvítubók staðfestir, at formligt fullveldi er ein av-gerandi fortreyt í millum-

riksamstarvi, og at hóast eitt land er litið og í roynd og veru ósjálvbjargið, er eingin forðing fyri slíkum felagsskapi.

Frælsur felagsskapur

Hóast vit omanfyri burturúr Hvítubók staðfestu, at form-ligt fullveldi er avgerandi fortreyt í millumríkissam-samstarvi, ber til at draga í land aftur og siga, at full-komið fullveldi ikki er neyðugt, fyri at bera skal til sjálvsstöðugt at vera við í millumríkissamstarvi. Hvít-abók nevnr nevniliga dømi um lond undir skipanini »frælsur felagsskapur«, ið eru limir í ST. Hesi eru full-veldisríki Marshalløygja-ar og Micronesia. Víst verður tó á, at Niue og Cook Islands, ið ikki hava fullveldi, ikki eru limir í ST.

Spurningurin er so, um Føroyar eitt nú kunnu gerast limir í ST sum fullveldis-land, ið tó er ríkislutur í danska ríkinum?

Sambært Hvítubók er meginreglan tann, at undir vanligum vanligum um-stöðum er hvørki fullgild-ugur ella avmarkaður lima-skapur móguligur fyri lond úttan fullveldi. Og sum und-ir skipanini »frælsur felags-skapur« er ikki talan um beinleiðis fullveldi, men tað nærmasta, ið yvirhøvur bert til at koma veruligum full-veldi. Undir hesi stjórnar-rættarligu stöðu hevur ríkis-luturin ella umveldið ó-skerdan rætt til sjálvt at taka avgerð um síni innlendis stjórnarrættarligu við-urskipti úttan uppliggjng utt-aneftir. Eisini hevur ríkis-luturin einsæran rætt til at broyta stjórnarrættarligu

stöðu sína, so tað verður skipað sum eitt fullveldi.

Semja er lyklaorðið

Hvítubók vísir á, at um mál-ið er at fáa eina skipan, ið gevur meira sjálvráði enn tann núverandi, úttan at Fø-oyar verða fullveldisríki, er fyrsta stigið, at føroyingar sjálvir semjast um, hvørji av hesum ynskjum, ið samráð-ast skal um við ríkisvaldið, og hvussu tey skulu ráð-festast. Síðan mugu sam-ráðingarnar vísa, hvussu langt ríkismyndugleikarnir vilja fara í teimum ymisku spurningunum, og eisini mugu tær vísa hvørjar av-leiðingar ein samráðingar-loysn fær á tí stjórnarræt-tarliga økinum.

Loysn innan grundlógarkarm

Hvítubók ger greitt, at ein loysn, ið gevur Føroyum nakað av viðari heimildum og trygðum móguliga kann rúmast innan verandi dan-ska grundlógarkarm, men eisini verður gjørt greitt, at hetta er nakað, ið ríkis-myndugleikarnir fyrst og fremst mugu taka stöðu til.

Verður talan um eina loysn, ið ikki rúmast innan grundlógarkarm, vísir Hvítubók á, at móguleikar-nir fyri at grundlógin verður broytt av hesum ávum eru litlir. Gjört verður greitt, at um so verður, er neyðugt annaðhvørt at lata sær lynda vud eina meira avmarkaða skipan, ella at finna eina loysn, ið liggur úttanfyri danska grundlógarkarm, men kortini ikki ber í sær føroyskt fullveldi. Í hesum sambandi verður nevnt, at tá kemur okkurt slag av

frælsur felagsskapi úttan fullveldi upp á tal.

Seinni verður eisini nevnt, at um føroyingar ynskja at velja skipanina »frælsur felagsskapur« er ikki neyðugt við einari grundlógarbroyting. Hend-an skipan verður somuleiðis mett at vera tann skipanin, ið gongur yst at fullveldis-gáttini.

Velja føroyingar hesa skipan, verður føroyska stjórnarvaldið evsta vald í øllum innlendis málum Fø-roya. Altjóðarættarliga verða Føroyar eitt umveldi undir yvirráði av danska stjórn-arvaldinum. Danska stjórn-arvaldið verður tiskil evsta vald í øllum uttanríkis-mál-um Føroya, eisini verjuml-um, men sambært sáttmála-num um frælsa felagsskapin kunnu Føroyar hava ávísar standandi heimildir at sam-ráðast við onnur lond og at gera sáttmálur við tey á ávísnum máløkjum.

Tveir móguleikar

Hvítubók ger at enda í fjórða kapitli greitt, at tað eru tær skipanir við fræls-um felagsskapi til. Ein er úttan fullveldi og hin er við fullveldi. Samanumikið verður sagt, at einasti mun-urin millum báðar skipan-irnar er, at í teiri við full-veldi høvdu Føroyar verið viðurkendar sum ríki av øðrum ríkjum og tiskil verið ein viðurkendar partur í al-tjóða høpi, ið hevði havt myndugleika at skipa fyri sínum millumtjóða við-urskiptum á stjórnarstöði. Hendan skipan verður mett at vera lík skipanini millum Ísland og Danmark frá 1918 til 1944.